

Dudás Anikó

Tudományos önismeret: az egyetemi bibliográfiák szükségességéről és egy bölcsészettudományi oktatói publikációs adatbázisról

Az oktatók, kutatók publikációs jegyzéke a tudományos életrajz nélkülözhetetlen része, reprezentálja az intézmény szellemi tőkéjét, és önmagában is utal a kutató által művelt szakterület tudományos közegére. A szerzői publikációs jegyzékek bemutatásának követelménye és intézményi statisztikákba való beszámítása szorosan kötődik a különféle pénzforrások, pályázatok, tudományos és munkahelyi fokozatok, intézményi és egyéni minősítések elnyeréséhez. A cikk első része e jelenségeken kívül röviden áttekinti a bölcsészeti és társadalomtudományi közlemények sajátosságait, az e sajátosságokból adódó minősítési nehézségeket és azokat a tudományometriai törekvéseket, amelyek a nehézségeket áthidalva figyelembe vehető támpontokat és rangsorolási értékeket tudnának eredményezni. A cikk második része bemutatja a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Oktatói Publikációs Adatbázisát, első ötéves szakaszát, az ehhez kapcsolódó bibliográfiai szakmai kihívásokat és tapasztalatokat.

I. Az egyetemi bibliográfiák szükségességéről

Publikációk, tudományos önismeret, tudománymetria

A tudományos publikáció nyilvánosságra hozott, szakmai közösség közreműködésével közzétett új kutatási eredményt vagy újszerű szemlélettel a korábbi tudást bemutató mű. Cikkem nem vállalkozhat a tudományos publikációk természetrajzána részletes, kifinomult és összefoglaló leírására, sem tudomány-szociológiai korrelációinak elemzésére, bevezetésképpen mégis szükségét érzem néhány vonatkozásra felhívni a figyelmet. A tudományos közlemény¹ négy alapvető kritériumát szokták megkülönböztetni, miszerint a publikáció

- tartalma *kutatási eredményről* szól: eredeti kutatási eredményről számol be vagy új szempontú megközelítéssel tár fel, illetve szisztematizál korábbi tudástartalmakat;
- *rögzített*: a publikáció a közölni kívánt szellemi tartalomnak kommunikációra alkalmassá tett formalizált változata, amely valamilyen információhordozón dokumentumként jelenik meg;²
- *szűrt*: a publikálási folyamat során előzetes, szűkebb körű szakmai szűrőn megy keresztül (szerkesztés, különféle szakmai véleményezések);

- *publikus*, azaz hozzáférhető a szélesebb szakmai közösség számára, így megismerhetővé, hivatkozhatóvá és véleményezhetővé válik, kifejtési hatását és elfogadottá válhat a tudományos közösségek előtt.

A szerzők publikációinak bibliográfiai bemutatása iránt több felől mutatkozik fokozott igény. Az egyetemi oktatók saját tudásukat, tevékenységüket, felkészültségüket és aktivitásukat igazolják közleményeik listájával, publikációikat és a tudományos közösségi elfogadottságukra utaló idézettségi jegyzékeket figyelembe veszik a tudományos és munkahelyi fokozatok, minősítések odaítélésénél. Az intézmények az oktatók tudományos teljesítményein keresztül reprezentálják saját arculatukat, szellemi tőkéjüket, a források elosztásáról döntő testületek pedig nemcsak a pályázatok benyújtásánál, hanem a befejezett kutatási programok lezárásánál is számon kérik a támogatott témáról megjelentetett írásokat.

A szerzői publikációs jegyzék a tudományos tevékenység névjegye: a tudományos életrajz elválaszthatatlan része. A bibliográfiai adatsorok áttekinthetővé teszik a személyi opus alakulását vagy teljes egészét, és informálnak a kutató érdeklődéséről, szakmai kapcsolatairól, munkájának volumenéről, jellegéről és minőségéről. Az egyeteme-

ken oktatók és kutatók munkássága az adott intézmény hírnevének megteremtője és öregbítője, érthető hát, hogy nagy hagyománya van az intézeti bibliográfiák kiadásának. A különféle intézeti kiadványokban, mint amilyenek például az egyetemi évkönyvek, régebben is szokásos volt összegyűjteni és közzétenni a munkatársak tudományos életrajzát, a teljes vagy valamely időszakot felölelő publikációs listákat. Jelentős szakmai életpályafordulók ma is megszokott dolog az, ha valamely jeles kutató, tanár, professor emeritus munkatársai és tanítványai a „mester” előtt „Festschrift”-tel, köszöntő kötetel tisztelegnek, melynek függelékében ott szerepel az ünnepezt tudós életművének bibliográfiája, munkásságának az utókor számára is hozzáférhető, örökölt, továbbgondolható, továbbfejleszthető összefoglalása. *Fried István* irodalomtörténész az efféle életmű-bibliográfiák megjelentetése kapcsán mondja: „Ez a valóban szép szokás, amely tudománytörténet egyben, nemcsak tiszteletadás, hanem egy diszciplína önismeretéhez feltétlenül szükséges vállalkozás [...] némileg egyszerűbb formában, egyes magyar egyetemeken szintén honos”, majd a *Debreceni Tudományegyetem* bibliográfiai sorozatára terelve a szót említi meg, hogy ott „önálló kötetben [...] a kerek évfordulóhoz ért mesterprofesszorok életművének bibliográfiájával örvendeztetnek meg”.³

Le kell viszont szögeznünk azt, hogy az egyetemek nemcsak e nemes célból törekszenek oktatóik–kutatóik publikációinak dokumentálására. Az alkalmazottak személyes tudása és tudományos munkásságuk összhatása meghatározza az adott intézmény profilját, szellemi töltetét, és jellemzi az intézményben folyó munkát is. Általánosabb szempontból pedig része a nemzeti tudománynak, és hozzájárulhat az adott szakterület földrajzi, nemzeti határoktól elvonatkoztatott hozadékaihoz is. Hogy miképpen, milyen törvényszerűségek jegyében, milyen hatásmechanizmusok közepette és milyen irányvétellel alakulnak ezek a folyamatok – ezt vizsgálja a *tudománymetria* a tudományos kommunikáció különféle aspektusából, többek között a tudományos publikációk kvantitatív és kvalitatív elemzésein alapuló módszerek kidolgozásával.⁴ A *tudománymetriával* részben átfedésben álló *bibliometria* a publikációk és publikálók tudományszociológiáját kutatja statisztikai módszerekkel, és igyekszik olyan objektív, összehasonlítható értékmutatókat kidolgozni, amelyeket aztán felhasználhatnak a tudománypolitika alakítói, a tudományszervezők, a minősítő és döntéshozó szervek is.⁵

A „publikálj vagy pusztulj” (publish or perish) szó-lással jelzett erőteljes egzisztenciális kényszer valamennyi tudományágban érezteti hatását, felvetve a fölmutatott eredmények minősítésének tudományértékelési kérdéseit is. Az eredményorientált szemlélet immár a társadalmi területekre is belopódzott⁶, a publikációk egyszerű lajstromozásán kívül egyre több helyen kéri az idézettség jegyzékét és a publikációkat közlő folyóiratok *impaktfaktorának*⁷ feltüntetését is. Empirikus értékelési eszköz a bölcsészet és a szociológia művelői számára viszont kevés van, és ha van is, csak korlátozott érvényű ezeken a területeken: a reáliák körében sokat emlegetett *Thomson Scientific* idézetelemző adatbázisaira épülő *Journal Citation Reports (JCR)* például a kevésbé empirikus területekről csak a vezető nemzetközi folyóiratok egy részére vonatkozóan közöl impaktfaktort.⁸ A társadalomtudományok és bölcsészettudományok sajátosságai nem is teszik lehetővé azt, hogy a Thomson Scientific adatbázisok nagyobb lefedettséggel szerepeltessék a két tudományterületet, esetükben ezért ezeket az indexeket csak korlátozott céllal vagy egyáltalán nem kell figyelembe venni.⁹ Több kezdeményezés a JCR-hez társított globalitás ellensúlyozására az európai specifikuságokat helyezi előtérbe, és a regionális jellegű színvonalas kiadványok érvényesülését szeretné elérni a folyóiratok referenci (szakértői) háttérrel történő rangsorolásával. Ezekről a próbálkozásokról még bővebben is szót ejtünk cikkünk következő szakaszaiban.¹⁰

A személyes szaktudás értékét jelzi a kutató saját tudományterületén kifejtett hatása és elfogadottsága, amely a közlemények általános recepciója és a publikációk idézettsége révén is megnyilvánul. Valójában mire is irányul a „mérés”, mit is kellene mérni ahhoz, hogy a publikációs teljesítményt elfogulatlanul és egységes szempontrendszer szerint lehessen minősíteni? *F. Henk Moed* az idézetelemzésen alapuló teljesítményértékelésről írt összefoglaló kötete alapján kiindulópontként négy szempontot érdemes kiemelni. A „mérés” tárgya

- a kutatási produktivitás, a cikkírási aktivitás;
- a kutatási eredmények hatása, befolyása a szakterületen, eredetiségük, az elért vagy várható hírnév;
- az egyén vagy kutatócsoport elfogadottsága más egyetemeken és a szakterületen – regionálisan és az egész földkerekség viszonylatában;
- diszciplináris specializáltság.

A személyek tevékenységének tudományos értékelésénél alapvetően kétféle minősítési eljárásra

szoktak támaszkodni: (1) a *referensi (szakértői) véleményre (peer review/refereeing)* és (2) az *értékelő (evaluatív) tudományometriára*, a számszerűsíthető adatokra a publikációs termelékenységről, a publikációk határfokáról. Ez utóbbiak közé sorolhatók a kutatók publikációira vonatkozó mennyiségi értékek, többek között a közlemények száma, a cikkekre kapott függő és független hivatkozások¹¹ száma, a cikket közlő tudományos folyóirat rangját kifejező értékek,¹² a folyóiratok „kapuőr” szerepének mérlegelése.¹³ Az újabb kísérletek között említhetjük meg a *Hirsch* által javasolt *h-indexet*, amely a kutató összesített publikációs teljesítményét kívánja jellemezni az igazán fontosnak bizonyult írások tartományának kiemelésével.¹⁴ Sokat vitatott kérdés az *idézetelemzésen* alapuló bibliometriai eljárás célja és módszere, és az elemzés nyomán kapott *impaktfaktor*, a folyóiratok presztízsét kifejező érték teljesítménymérce-szerű érvényesíthetősége. Az impaktfaktor elsősorban a természettudományos folyóiratoknál nyert elismertséget. Más területeken a vezető, globális tematikára összpontosító periodikumoknak csak egy részénél használható ez a mutató a különféle rangsorok megállapításához. Bármelyik ágazatról is van szó, az egyén teljesítményére vonatkoztatva az impaktfaktor csupán valamiféle idézettségi esélyt vetíthet előre,¹⁵ illetve azt mutatja meg, hogy a „kapuőrök”, a szerkesztők és referensek mennyire szigorúak a cikkek elfogadása-kor, milyen nehézségi fokot kell leküzdenie valakinek ahhoz, hogy közöljék a cikkét, más megközelítésből nézve: mekkora kitüntetést is jelent megszereznie a közlő orgánum bizalmát.¹⁶

Több tudományometriai elemzés is megállapítja, hogy a különféle minősítéseknél és rangsorolásoknál figyelembe vett impaktfaktor (más néven: Garfield-tényező¹⁷) vagy más módszerrel megállapított tudományos elismertségi index a közlemények egyedi státusának mérlegelésére,¹⁸ azok alapján pedig további összesítések kinyerésére vagy csak csekély értékű beszámítással, vagy egyáltalán nem is alkalmazhatóak, különösképpen nem a társadalomtudományok és a bölcsészettudományok területein.¹⁹ E két utóbbi területen továbbra is a referensi rendszer jelenti az egyetlen mérvadó módszert a tudományos teljesítmény mérlegelésére a fokozatok, pályázatok, állások odaítélésekor és mindenütt, ahol a kutatói teljesítmény értékelésére szükség mutatkozik.²⁰ Amint azt *Moed*nál is olvashatjuk, a tudományos kvalitás összetettsége megkívánja, hogy mindig az aktuális esetre szabottan lehessen megállapítani azt, hogy a tudományos aktivitásban mi az értékes, a tudó-

mányos kvalitás mely dimenziójának lesz legnagyobb súlya a vélemény kialakítása során.²¹

Ez azonban közel sem jelenti azt, hogy a publikációkkal kapcsolatos kvantitatív követelmények a társadalomtudósokkal és bölcsészekkel kapcsolatosan elmaradnának. A tudományos címekhez, a kutatási támogatások elnyeréséhez, a doktoriskolák indításához és működtetéséhez felállított intézményi vagy országosan deklarált kívánalomlistákban is szerepelnek többek között a publikációkhoz kötődő mennyiségi kitételek, például úgy, hogy a megcélzott pályázat elnyeréséhez a publikációk és hivatkozások előírt mennyiségi minimumát el kell érni. Intézményi szinten pedig megjelenik a rendszeres publikációs statisztikai adatszolgáltatás igénye is: minőségbiztosítási eljárásoknál, fejlesztési stratégiák kidolgozásánál, tevékenységi beszámoló és hasonló iratok elkészítésénél újabb és újabb aktuális adatokra van szükség. A tudományos követelményrendszerben pedig már nemcsak a frissebb vagy a megfelelő témakörbe vágó publikációk megléte, esetenként a teljes publikációs lista, a művek visszhangja és az idézettség bemutatása szerepel: a követelményrendszerek ezen adatok nyilvános közzétételére is köteleznek az intézményi honlapon,²² ahol a közzétett aktuális adatsor *hitelesnek* és *hivatalosnak* számít. Erre következtethetünk például a *Magyar Akkreditációs Bizottság (MAB)* állásfoglalását tartalmazó dokumentumból is, amely deklarálja: „a honlapon szereplő adatok hitelességéért a rektor felel”.²³

A publikációs aktivitás és teljesítmény bemutatása így már nem csak egyféle tetszőlegesen formálható és tetszés szerint felhasználható intézményi vagy személyi imázsépítési kulissza: folyamatosan frissített alkalmassági bizonyítvánnyá kell, hogy előlépjen. Ezen túlmenően pedig, úgy tűnik, máris megkerülhetetlen feladattá vált a felsőoktatási intézmények számára az oktatók és kutatók publikációs tevékenységének statisztikai adatszolgáltatásra is alkalmas nyilvántartása.

A bölcsészettudományi és társadalomtudományi közlemények sajátosságai és a minősítés problémái

A bölcsészeti és társadalomtudományi publikációs termés jellemzői több szempontból is különböznek a „kemény” tudományok közlési karakterisztikáitól.

Ismét *Moed* gondolatmenetét felhasználva, néhány fontos szempontot emelünk ki:

- a természettudományoktól eltérően a bölcsészeti és társadalomtudományi publikációk zömét a hagyományos könyvtári anyag jelenti;
- az ágazat nemzeti tárgyú eredményei többnyire regionális érdeklődésre tarthatnak számot;
- a kutatási aktivitás gyakran egy-egy iskolához vagy szellemi áramlathoz kötődik;
- nagy a heterogenitás és a fragmentáció az ágazatokon és az irányzatokon belül is, az irányzatok saját paradigmájuk szerint tevékenykednek és alakítják ki értékrendjüket;
- a közlemények nyelve az adott nemzeti nyelv, nagy a nyelvi szóródás, a nyelvi sokszínűség a jellemző.

A reáliák és humaniorák művelőinek szemében egyaránt a lektorált publikációk nyomnak a legtöbbit a latban, és a referált folyóiratokban közzétett cikkeknek van a legnagyobb becsülete, a humán területek publikációs gyakorlata némely szempontból viszont gyökeresen különbözik a természettudományok közlési szokásaitól. Az empirikus tudósok főként folyóiratcikket írnak, a tudományos kommunikáció nyelve köreikben az angol, kutatási módszereik és eredményeik globális érvényűek, és egyáltalán nem vagy kevésbé függnek kulturális kontextusuktól. *Nederhof* és kutatótársai számszerűsítve is kimutatták: annak ellenére, hogy a bölcsészeti és társadalomtudományi közlési szokások a „kemény” tudományok publikációs stratégiáit nagyobb mértékben kezdték el követni vizsgálataik idején – a nyolcvanas évek végén –, mint ahogyan az jellemző volt pár évtizeddel korábban, a humán tudományoknál továbbra is jelentős tudományos-kommunikációs szerep hárul a monografikus kiadványokra, továbbá megjegyzendő, hogy a kritikai, ismeretterjesztő és népszerűsítő tevékenységet sem lehet figyelmen kívül hagyni a „puha” területeken.²⁴

A moedi megállapítások sorát követve is hasonlóképpen folytathatjuk:

- a könyveknek a bölcsészeteknél és társadalomtudományoknál meghatározó szerepe van;
- a kutatási teljesítmény értékelésekor a publikációk teljes számánál sokkal megfelelőbb indikátorok a könyvek, disszertációk és a folyóiratokban, illetve a gyűjteményes kötetekben megjelenő „fontos” közlemények;
- nincs globális mag–periféria pólus a folyóiratok presztízshierarchiájában;
- az impaktfaktor és más idézettségi adatok kinyerésére szolgáló *Sociological Index* és *Arts & Humanities Citation Index* a két területet nemzet-

közi vonatkozásaiban is csak igen mérsékelten fedi le;

- a folyóiratok nemzeti orientáltsága domináns.

E jellemzők teszik indokolttá a nemzeti orientáltságú publikálási modell felállítását, és az *INO*-indikátor (*Indicator of a National Orientation = Nemzeti Orientáltsági Indikátor*) bevezetését. *INO*-értéket diszciplínához és médiához is lehet rendelni. Egy „tisza” nemzeti folyóirat (amely – magyar viszonylatokra lefordítva: Magyarországon magyar célközönség számára kiadott, magyar szerzőktől közlő magyar vonatkozású témával foglalkozó, az idézők körét tekintve is többségében magyar tudományos folyóirat) *INO*-értéke 100%. Minél kisebb ez az arányszám, annál inkább tekinthető a folyóirat nemzetközinek.²⁵

Az európai minősítési jegyzék

A közlemények nyelvétől, a feldolgozott témakör általános vagy speciális jellegétől függetlenül, az euró régióra érvényesíthető abszolút értékskála kidolgozására tett kísérletet 2005-ös megalapításával az *Európai Tudományos Alap (European Science Foundation)* és az *Európai Tanács (European Commission) Humanities in the European Research Area (HERA)* projektje. A HERA-projekt keretében kerül sor az európai folyóiratok szakmai színvonalát, kiválóságát minősítő rangsorolási jegyzék, a *European Reference Index for the Humanities (ERIH = Európai Bölcsészettudományi Minősítési Jegyzék)* előállítására.²⁶

A referensi eljárást alkalmazó folyóirat-rangsorolási minősítési rendszer egységes szempontrendszert igyekszik felállítani azért, hogy a legjelentősebb európai bölcsészettudományi folyóiratokat, illetve a bennük megjelent cikkeket európai kulturális kontextusba helyezve lehessen értékelni, nyelvtől, országtól függetlenül mércékkel. Az európai országok szakértőiből álló bizottság a rangsorolásnál figyelembe veszi a folyóiratok nemzetköziségét, a tudományos színvonal egyenletességét, a szerkesztőség, a tanácsadó testület, a közreműködők és az olvasótábor nemzetköziségét, a nem felkért közreműködők jelentkezése iránti nyitottságot és fogadási készséget, a cikkek kiválasztásának következetességét, a rendszeres, nem késlekedő megjelenést stb.

A jelenlegi jegyzék tizenöt diszciplínát különböztet meg, ezek a következők: antropológia, archeológia, filozófia, irodalom, lingvisztika, művészet és művészettörténet, ókortudomány, orientalisztika és

Afrika-kutatás, társadalmi nemi stúdiók, pedagógia és oktatáskutatás, pszichológia, történelem, tudománytörténet és tudományfilozófia, zenetudomány, vallástudomány és teológia.

Az ERIH-index mindössze három (és egy „osztályozatlan”) értékkategóriát alkalmaz, amelyek a következők:

A kategória (várhatóan a folyóiratok 10–25 százaléka kerül ebbe a csoportba):

- elismert nemzetközi folyóirat,
- a szakterület kutatói a folyóiratot a legjelentősebbek közé sorolják,
- rendszeresen idézik világszerte.

B kategória

- színvonalas, nemzetközi szintet megütő,
- jó hírneve van a kutatói körökben és a szakterületen a különféle országokban is.

C kategória

- jelentős helyi/regionális folyóirat,
- főként helyi/regionális olvasótábora van, alkalmanként a kiadó országon kívül is idézik.²⁷

Az ERIH-index közreadói is hangsúlyozzák azt, hogy nem bibliometriai eszközről van szó: a jegyzék a különféle elbírálásokhoz önmagában nem használható, viszont háttér-információkat nyújthat az országokéni helyzetfelméréshez, a tudományok helyzetének különféle szempontú megítéléséhez. Az értékek a kutatói mobilitási pályázatok elbírálásánál is számításba vehető pontokat hozhatnak.

Hogy e jegyzékek mennyire relevánsak és mennyire sikerül az adott szakterület folyóiratait rangsorolniuk, nem a könyvtárosok és dokumentátorok tiszte eldönteni. Annyit azonban már láthatunk, hogy a közreadott ERIH-listákra magyarországi folyóiratok is fölkerültek. Az 1. táblázat az ókortudomány és a nyelvészet köréből mutatja be a 2007-es jegyzéken szereplő magyar kiadású folyóiratok minősítését.²⁸

1. táblázat

Magyar folyóiratok az ERIH 2007-es jegyzékén

Acta Antiqua Scientiarum Hungaricae	C	1588-2543
Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis	C	0418-453X
Across Languages and Cultures	B	1585-1923
Acta Linguistica Hungarica	B	1216-8076
Alkalmazott Nyelvtudomány	C	1587-1061
Általános Nyelvészeti Tanulmányok	C	0569-1338

Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis. Sectio linguistica	C	0572-7251
Magyar Nyelv	C	0025-0228
Magyar Nyelvjárások	C	0541-9298
Magyar Nyelvőr	C	0025-0236
Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények	C	0567-6223
Nyelvtudományi Értekezések	C	0078-2866
Nyelvtudományi Közlemények	C	0029-6791

II. Egy bölcsészettudományi oktatói publikációs adatbázis életéből: a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar (PPKE BTK) publikációs adatbázisa

Az előkészítő fázis

A PPKE BTK publikációs adatbázisának – az egyetemi bibliográfiának – célja az oktatók tudományos közleményeinek nyilvántartása és egységes szerkezetű bemutatása.

Az adattár megalapításakor a kezdeti elképzelések a hagyományos évkönyvszerű megjelentetést vették fel: a kar első évkönyve az újjáalapított egyetem Bölcsészettudományi Karának első tíz évét mutatja be (1992–2002). Az évkönyv kiegészítő darabja lett volna egy az oktatók rövid tudományos életrajzát tartalmazó önálló kötet megjelentetése. Hamar világossá vált azonban, hogy a beérkező több ezer tételes adattömeg feldolgozása és kiadásra való előkészítése több éven keresztül is elhúzódott volna, az összegyűjtött és feldolgozott adatok időközben elavultak volna, és nyomtatásban való megjelentetése a költségek tekintetében sem volt vállalható.

Az általános célokon túl meg kellett fontolni azokat a bibliográfusi szakmai kihívásokat is, amelyek az egyetemi bibliográfiák műfajából fakadnak. Hogy e feladat milyen szakmai kihívásokat jelent, jelzik a következő szempontok:

- személyi bibliográfiák készülnek, amelyek elsődleges célja a szakirodalmi munkásság bemutatása;
- hungarika adatok gyűlnek össze;
- a legkülönbélebb dokumentumtípusok adatait kell kezelni, és megoldani a változatos alakzatokat öltő és változatos módon közreadott legújabb elektronikus publikációs formák reprezentációját és verifikációját;

- miközben olyan adattárat kell építeni, amely statisztikai adatszolgáltatásra is alkalmas
- esetleg más tudományometriai elemzések alapján is szolgálhat.

További motívumok:

- kereshetőség,
- egységes adatkezelés,
- listák készítése különféle szempontok szerint, különféle alkalmakból és célokra (pályázatok stb.),
- webmegjelenítés,
- intézményi arculatformálás,
- egyéb minőségbiztosítási igényeknek való megfelelés.

Az alapvetéskor több kérdés megválaszolására és tisztázására volt szükség, ezek közé tartozott az is, hogy volt-e már országosan kialakult, általánosnak tekinthető koncepció a publikációs bibliográfiákra vonatkozóan, és reménykedhettünk-e központi, távbevitellel közösen építhető adatbázishoz való csatlakozásra. Országos hatókörű, önadatbevitelen alapuló, körültekintően megalapozott publikációs adatbázissal jó példával járt elől a horvát CROSBI-rendszer (*Croatian Scientific Bibliography*), amely a horvátországi államilag finanszírozott akadémiai intézetek, kutatóhelyek és felsőoktatási intézmények munkatársainak közös, központi publikációs adatbázisát alakította ki. Az adattár a teljes szövegű dokumentumokat is képes fogadni, webfelületet bocsát rendelkezésre a távoli adatbevitelhez, az adatok módosításához. A kutatók saját kezűleg tölthetik fel közleményeik elektronikus változatát és azok metaadatait. A rendszer könyvtárosaira az adatok ellenőrzése, szakszerű gondozása és az adatbázis karbantartása hárul. Magyarországon nem történt kezdeményezés egy hasonló, közös, országos kutatói publikációs nyilvántartásra, ehelyett szétszóródó, egymástól elszigetelt adatbázisokat, változatos megoldásokat találtunk – és találunk ma is.

Tájékoztató megfontolásokról a KATALIST levelezőlistára 2002. október 1-jén továbbítottam egy körkérdezt, amire több mint húsz hozzászólás és beszámoló érkezett vissza.²⁹ A körkérdeésre válaszolók leírásaiból kitűnt, hogy szoftverek, az adatgyűjtés köre, az adatfelvétel szintje, részletessége és a szervezőmunka tekintetében is tarka az összkép. Valamennyien említették az adatok begyűjtésének nehézségeit. A válaszokból sem rajzolódott ki egységes országos koncepció körvonalai, s ma is aktuálisnak érezhetjük e levelező diskurzusban részt vevők közül Kokas Károly megjegyzéseit: a

K+F rendszernek a kutatók bibliográfiája is része, így kívánatos lenne konkrét lépéseket tenni egy K+F kutatói bibliográfia egységes rendszerének létrehozására, miközben a szóban forgó dokumentumok „tekintélyes része kinyomozhatatlan hungarikum”.³⁰

Az öt évvel ezelőtt kapott beszámoló összegezése óta sok minden történt a hazai egyetemi és akadémiai publikációs bibliográfiák életében. A változások teljesebb áttekintését e cikk nem vállalhatja, csupán néhány jelentősebb fejleményt említünk meg: Debrecenben az *Egyetemi Bibliográfia* online adatbázisa feltöltődött a korábbi nyomtatott bibliográfiai sorozatok adataival.³¹ 2002-ben Szegeden még csak tervezték a kari és főiskolai bibliográfiák egyesítését,³² mára az egyesítés megtörtént, Szegeden is létrejött az *Egyetemi Bibliográfia*. Miskolcon létrehozták az egyetemi oktatók publikációs adatbázisát, és megalapozták a *MIDRA (Miskolci Digitális Raktár)* intézményi elektronikus repozitóriumot is, így az oktatók publikációinak elektronikus változatait is összegyűjthetik, de ilyen irányú lépések történtek Debrecenben is.³³ És van már példa szabad felhasználású licenc alatt álló szoftver és w2-es technológia bevetésére is az egyetemen oktatók közleményeinek nyilvántartására Győrben, a *Széchenyi István Egyetemen*.³⁴ A *Magyar Tudományos Akadémián* pedig 2004-től kelt életre a *Köztestületi Publikációs Adattár*, amely köztestületi tagok publikációira és azok idézettségére vonatkozó adatokat kíván összegyűjteni az érintett személyek adatfelviteli közreműködésével.³⁵

Az adatbázis és a webjegyzék

A PPKE BTK adattára két változatban él: az adatbázis 2002 októberében, a webváltozat fél évvel később, 2003 tavaszán kelt életre (1. ábra).

T Series U.300		Aktuális rekordkészlet
Cím:	Pázmány állandó római k	Turij, Oleg
Szerzőségi közlés:		Tury F.
Kapcsolódó cím:	Pázmány P	Tusa, U.
Szerző:	Tusor Pét	Tusor Péter
Szerző:	Pázmány P	Tusor Péter (Tnt)
Szerkesztő:		Tutuola, Ános
Testületi szerző:		Türoszi Maximosz *
Konferencia stb.:	Pázmány P	Tüske László
Kiadás:		Tüskés Gábor
A kiadó neve:		Tyska, T.
Kiadói hiv. szám:		Újlaki Gabriella
A kiadás helye:		Ujuári Hedvig
A kiadás éve:		Újváry Zsuzsanna *
ISBN:	963-9296-	Újváry Zsuzsanna, J.
		Unwin, Stephen
		Urbach Szusza
		Urban, Miloš

1. ábra Gyűjteményes kötetben közölt tanulmány katalogizálása az adatbázisban

Az adatbázis

Az előtanulmányok tanulságait leszűrve az adatbázis felállításához a karon használatos *T-Series* szoftver (a *Tinlib* későbbi változata) segítségével egy elkülönített adatállomány kialakítása vált célszerűvé. Az egyfelhasználós adatbázisba 2002 októberében kerültek be az első tesztrekordok. A könyvkatalógustól való elkülönítést több tényező indokolta, többek között az, hogy a személyi bibliográfiai adatfelvétel sokszor más adatleírást igényel, és így ezek a tételek elüthetnek a szabványos könyvtételek rekordjaitól. Ez egyes esetekben kevesebb adatelemet, más esetben pedig több adat regisztrálását jelenti.

Az adatbázis lehetővé teszi a több szempontú kereshetőséget, a megfelelő adatszegmentációt és a strukturált rekordszerkezetet, az adatkapcsolatok kialakítását, az automatizált sorfolytonos bibliográfiai tételek listázását a meglévő segédprogrammal, és a statisztikai adatszolgáltatások bázisa is.

A webváltózat

A szoftverhez az intézmény nem tudott webes felületet nyújtani, így a webközzététel külön eljárással készül: alapja az adatbázisból konvertált szöveges bibliográfiai jegyzék, amely további kézi szerkesztésen és finomításon megy keresztül. Az oldal végül html formátumba kerül, és webcsatolók hozzáadásával kapcsolódik az intézményi oldalakhoz: az intézeti, tanszéki honlapokhoz, a tudományos életrajzot tartalmazó adatlaphoz, ha van, az idézettségi jegyzékhez vagy személyi weboldalhoz. Ha egy tanulmánynak, cikknek szabadon hozzáférhető hálózati változata is van, a bibliográfiai tételek kiegészülnek a hozzáférési adatokkal, internetes hivatkozásokkal (2. ábra).

[Oktatói publikációs jegyzék](#)

[Ókortörténeti Intézet](#)

Kovács Péter

[Szakmai életrajz](#)

[Könyv](#)
[Tanulmányok kötetben](#)
[Tanulmányok periódikumban](#)
[Recenzió, kritika, ismertetés](#)
[Egyéb](#)

[>> Hivatkozások a közleményekre](#)

Könyv

1. 1998. - Corpus inscriptionum Graecarum Pannonicarum / edited by Péter Kovács ; with a supplement by György Németh and Flórián Sipos. - Debrecen : Kossuth L. Univ., 1998. - 33, [11] p. - (Hungarian polis studies, ISSN 1417-1708 ; 3.)

2. ábra A webjegyzék címsorai és csatolói az intézményi honlapokhoz és weboldalakhoz

A statikus weboldalak szöveges szerkesztett formában mutatják be az oktató publikációs tevékenységét. A jegyzékeket a keresőrobotok rendszeresen indexelik, és a találati listák elejére sorolják.³⁶ A weblapok tagolása általában a hagyományos könyvtári dokumentumtípus-felosztást követi. A tételsor elején a legrangosabbnak tartott önálló monografikus kiadványok állnak, ezeket követik a forráskiadások, a szerkesztett kötetek, periodikumok és sorozatok. Hosszabb listákon a szaktanulmányok két csoportja bontakozik ki: kötetekben és periodikumokban megjelentetett tanulmányokra tagolódik a tételsor. A szaktanulmányokat követik a recenziók és a fordítások. A szerző tevékenységétől függően más rovatok is nyílhatnak (filmrendezés, hangjáték, térkép stb.), mindig szem előtt tartva az egyén munkásságának jellemzőit. A weboldalak rovatainak sablonját a *Függelék 3. szakaszában* mutatjuk be.

Az adatgyűjtés köre

Az adatgyűjtés körét az előtanulmányok tanulságai, az intézményi infrastrukturális feltételek, a kezdeti, kísérleti szakasz tapasztalatai és az elvárások alakították ki. E szerint a gyűjtőkör:

- a főállású oktatók és munkatársak szakirodalmi tevékenysége során közreadott publikációk bibliográfiai adatai,
- szabadon hozzáférhető hálózati elektronikus változatnál a távoli hozzáférés útvonala,
- az adatgyűjtés csak a megjelent közleményekre terjed ki,
- az adatbázisba kerülnek a recenziók tételei és a művekre kapott díjak adatai,
- a hivatkozások listája a webes publikációs oldal mellékleteként kerül fel a személyi bibliográfiákhoz csatoltan, nem kerülnek be tételesen is az adatbázisba,
- a műfaji alsó szintek: nem kerülnek be a publicisztikai írások, sem a konferencia-előadások részümei.

A szakirodalmi tevékenység nyomán született publikációk körébe soroljuk az önálló műveket (monográfiák, könyvrészletek, gyűjteményes kötetek tanulmányai, folyóiratcikkek, és más, nem nyomtatott médiában való önálló szereplés, illetve társalkotás, művészi produkció) és a különféle közreműködések során keletkezett műveket (fordítás, szerkesztés, szöveggondozás stb.), beleértve a folyóirat-szerkesztést és a könyvsorozat-szerkesztést is. A könyvek lektorálását és a referált folyóiratok számára végzett referálási tevékenységet nem tekintjük publikációnak, így azok már nem kerülnek

az adatbázisba.³⁷ Nem regisztráljuk a konferencia-előadások adatait és a konferenciafüzetekben megjelent absztraktokat sem. A szerzőknek azt javasoljuk, hogy ezeket az információkat a tudományos életrajz más részeinél tüntessék fel.

Az adatgyűjtéskor a hangsúly a tudományos tevékenység során keletkezett publikációk dokumentálására helyeződik, ebből következik az, hogy az adattár nem törekszik a lehető legteljesebb személyi bibliográfia regisztrálására. Minthogy az érintett szakterületek nem tartoznak a szoros értelemben vett empirikus tudományok közé, az adatgyűjtés sem korlátozódhat kizárólag a szigorúbban értelmezett tudományos publikációk, azaz a széles terjesztési körű tudományos könyvek és referált cikkek gyűjtésére. A részletekbe vesző, kisebb jelentőségű adatféleségek elburjánzását megelőzendő viszont szükséges megvonni a műfaji alsó szintek határait: a napi- és hetilapok cikkei már nem kerülnek látókörbe, ennek ellenére a publicisztikai írások közül felvételt nyerhetnek azok, amelyek közelebbről utalnak a tudományos munkásságra, vagy jelentősebbek az intézmény élete, története szempontjából.

Bibliográfiai adatok

Az adatfelvétel a szabványos bibliográfiai adatelemek körére terjed ki. A dokumentumok leírásai a szokásos részletességgel, adat-sorrendiséggel és -szegmentációval készülnek el, a megfelelő szerzői besorolási tétellel, főcímmel, alcímmel, sorozati címmel, a szerzőségi közléssel, kiadási adatokkal. Az alapnézőpont viszont egy kissé eltér az általános bibliográfiai szemlélettől: a megjegyzés adatcsoportba például már csak olyan bejegyzések kerülnek, amelyek az adott szerző alkotói tevékenysége szempontjából figyelmet érdemelnek. A webjegyzékeken például nincs értelme követni az ókori görög személyek könyvtári – a nemzetközi transliterációs szabványt követő – görög átírási szabályzatát sem. Az ISO-szabványok szerinti átírás a weboldalakon funkcióját veszíti, a nemzetközi transliteráció idegen a publikáció szerzőjének és az oldalakra látogató felhasználóknak is. Ezért célszerűbb a közismeret szerinti írásmódokat alkalmazni.

A tételek a szabványos leírásoktól tehát kisebb-nagyobb mértékben el is térhetnek: az adatrögzítés a rögzítendő adatok kijelölésénél általában is nagyobb rugalmasságot igényel akkor, ha személyi bibliográfia összeállításáról van szó. E rugalmasság szükségességét a „három szerző elve”

követhetlensége is példázhatja: a háromnál több szerzőjű vagy szerkesztőjű kiadványoknál például a Z vagy V kezdőbetűs szerzők nem kerülnek be a könyvtári katalógusokba, hacsak nem velük kezdődik a közreműködői névsor a kiadványon. Egy másik példa: egy könyvrészlet fordítója a sztenderd bibliográfiai leírásnál csak ritkán kerülhet be a katalógusba, a személyi bibliográfiába viszont jogosan kerülhet be egy kötet 15. fejezetének 5. fordítójaként a W kezdőbetűjű fordító, miközben a többi fordítót a kitüntetett fordítónk kedvéért nem is regisztráljuk.

A publikációs adatbázisok további jellegzetességei a feldolgozó munka és az adatbázis tartalma szempontjából:

- A könyvkatalógusok általában nem tárják fel analitikusan a gyűjteményes köteteket, az egyetemi bibliográfiában viszont ez a fajta feltárás elkerülhetetlen.
- Az analitikus feldolgozás – a könyvtári feldolgozáshoz viszonyítva viszont válogató: csak azok a könyvrészletek és folyóiratcikkek kerülnek be a publikációs adatbázisba, amelyek valamiféleképpen kötődnek az intézményben foglalkoztatott oktató tevékenységéhez, és csak azok a monografikus kiadványok kapnak önálló, összefoglaló szintű leírást tartalmazó rekordot, amelyek szerzője vagy közreműködője a kar dolgozója.
- Az intézmények általában nem katalogizálják a folyóiratok cikkeit.³⁸ A publikációs adatbázisba viszont folyóiratcikkek is bekerülnek. A PPKE BTK adatbázisában a megfelelő tételkapcsolatok is létrejönnek a folyóiratok/könyvek – cikkek/tanulmányok között, illetve a közlemények különféle változatai (nyelvi vagy tartalmi: rövidített, bővített, átszerkesztett stb.) tételkapcsolatainak összefűzésével.
- A rekordok speciálisan a publikációs termést összesítő adatok kinyerésére szolgáló tételminősítővel vannak ellátva (l. a *Függelék*et).

A feldolgozás adatközlés, nem pedig autopszia alapján történik, amiből számos nehézség is származik: az adatközlők saját publikációs tételeiket a legváltozatosabb formában továbbítják, általában a szakterületen szokásos hivatkozási stílust követik. A legszembetűnőbb eltérések az írásmódot (idegen szerzők neve, rövidítések, nagybetűs írásmód az állandó címekben, nem latin írásról latinra történő átírás módja) és az adatelemek részletességét érinti (sorozatcím kihagyása, szerkesztők, kiadó, könyvészeti azonosítószámok elhagyása).

A feldolgozás során minden egyes tétel ellenőrzésen megy keresztül a világhálóról korlátlanul vagy korlátozottan elérhető katalógusok és adatbázisok segítségével, és a bibliográfiai adatelemeknek szinte a teljes körére kiterjed. Az adategyeztetések, pótlások, kiegészítések, azonosítások során gyakran van szükség az adatközlőktől további adatgyűjtésre, egyeztetésre: egy új könyvről például rendszerint hamarabb érkezik bejelentés a szerzőtől, mint ahogyan az bármilyen katalógusban megjelenne, a könyv szerzőjétől beérkező címleírás viszont általában vázlatosabb a publiká-

ciós adatbázis adatolási sémájánál, ezért szükséges a hiányzó részletek kiegészítése. A 2. táblázat vázlatosan összefoglalja azokat a korrigálandó adattelemeket, amelyek a beküldött tételeket sokszor jellemzik, és az autopszia nélküli feldolgozókor problémát jelentenek. A beérkező tételeknek szinte mindegyike kiigazításon, kiegészítésen – vagy történetesen adatelhagyáson (pl. a lektorok, szponzorok hosszas felsorolása) esik át, és a nemzetközi bibliográfiai leírás elveit és szabályait követve egységesítésen megy keresztül.

2. táblázat

A bibliográfiai egyeztetés leggyakoribb adatelemei

Adatelem	Adatközlők (a beérkező jegyzékeken szereplő közlésmód)
Szerző	<ul style="list-style-type: none"> • kifelejtik a társszerzőket • rövidítve adják meg a neveket • az idegen nevek írásmódja változatos • fontosabb közreműködőkről nem nyújtanak adatot (pl. a gyűjteményes kötet szerkesztője)
Cím	<ul style="list-style-type: none"> • emlékezetből megadott cím, az írásmű címe pontatlanul szerepel • rövid gerinc cím (vagy önkényesen rövidített cím) a címdalton szereplő, hosszabb főcím helyett • kézirat cím vagy munkacím szerepel, amely különbözik a későbbi véglegesített, a publikáción megjelenő címtől • az alcímet nem tüntetik fel, holott az kifejezőbben utal a tanulmány tartalmára, mint például egy „irodalmias” főcím • elmarad a bibliográfiai gyakorlatban szokásos konferenciaadatok megadása az alcím-ben • műcím, kötet cím, alcím, sorozat cím, folyóirat cím keveredik; nem különböztethető meg a közölt adatsor alapján a rész–egész vagy a médiatípus • a címfordítás van megadva, nem pedig a valódi cím az eredeti közlés nyelvén (műcím, folyóirat cím stb.), a publikáció így csak nagy nehézségek árán azonosítható
Egyéb adatok	<ul style="list-style-type: none"> • nincs feltüntetve a kiadó • az idegen nyelvű, illetve a külföldön kiadott könyv kiadójának neve a magyar változattal van megadva • idegen nyelvű címmel párosuló szerzőségi közlés az „ed.”, „red.”, „hrsg.”, „transl.”, „trad.” stb. közreműködői minősítést vagy más partikulák magyarra fordítva „szerk.”, „ford.” stb. formában szerepel, a bibliográfiai gyakorlatban honos tükröztető módszer helyett
A tudományos publikáció értelmezése	<ul style="list-style-type: none"> • az efemer, tiszavirág-életű internetes dokumentumok • publicisztika • problémás a személyi, alapítványi és más honlapokra feltett kézirat anyag megkülönböztetése a postprintektől vagy a referált kiadványok e-faxszimiléinek tekinthető elektronikus közzétételektől • nehezen eldönthető kérdés, mi számít tudományos publikációnak

Az adatbázis dimenziói

A statisztikai adatok összesítésére nem csak a legelemibb publikációs termést jelölő bibliometriai mutatók kinyerése céljából van szükség: ezek az adatok az adatbázis méreteinek és keresztmetszeteinek bemutatását is szolgálják.³⁹

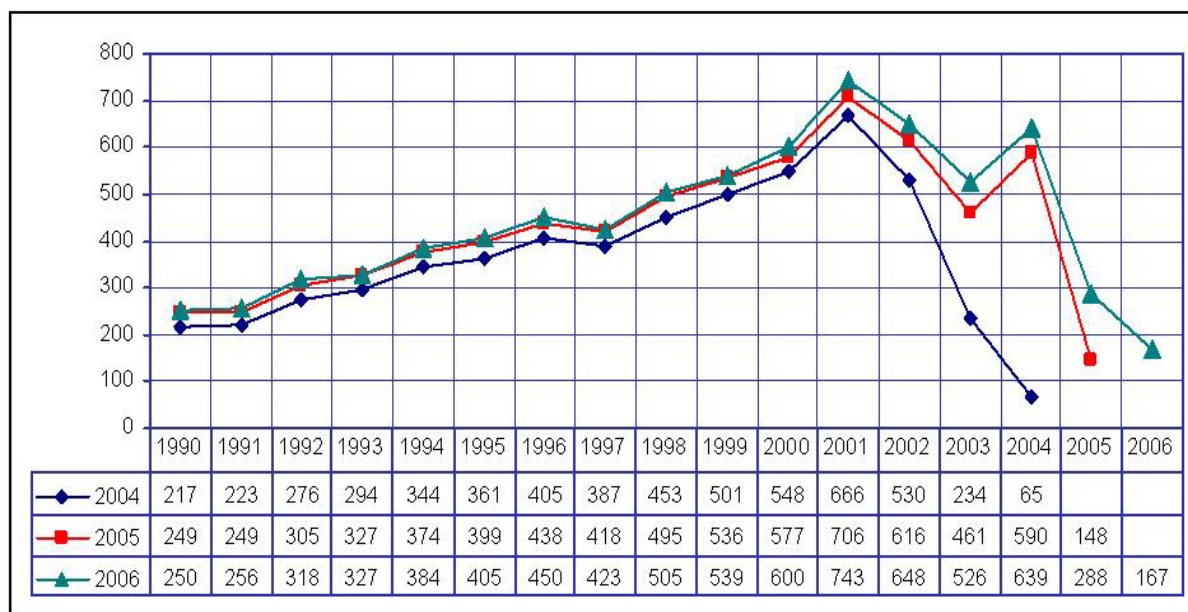
A statisztikák bibliográfiai adatokon, illetve azok matematikai összesítésén és viszonyításán alapulnak. A speciális statisztikai adatok kinyeréséhez viszont nem elegendők pusztán a szokásos bibliográfiai leírások indexfájlokba rendezhető és vizsgálható adatai.⁴⁰ A *Függelék* tartalmazza a Pázmány egyetemi bibliográfiában alkalmazott, az intézményi publikációs termés összesítését célzó osztályozási listákat, amelyek segítségével e legáltalánosabb összesítő adatok megkaphatók. A tételminősítők jelölik a rekordtípust, a dokumentumtípusokat, a közlemény műfaját, a web-változat személyhez igazított szakaszolási sablonkódját.

Mint hogy a rendelkezésre álló szoftver nincs felkészítve az összetettebb, például egy-egy tárgyév keresztmetszetét automatizáltan megmutató összesítésre, az összegzések a lekérdezéseknél nyert adatok összevetésével, adatbányászattal készülnek. A tárgyév végi statisztikai pillanatfelvételek tartalma:

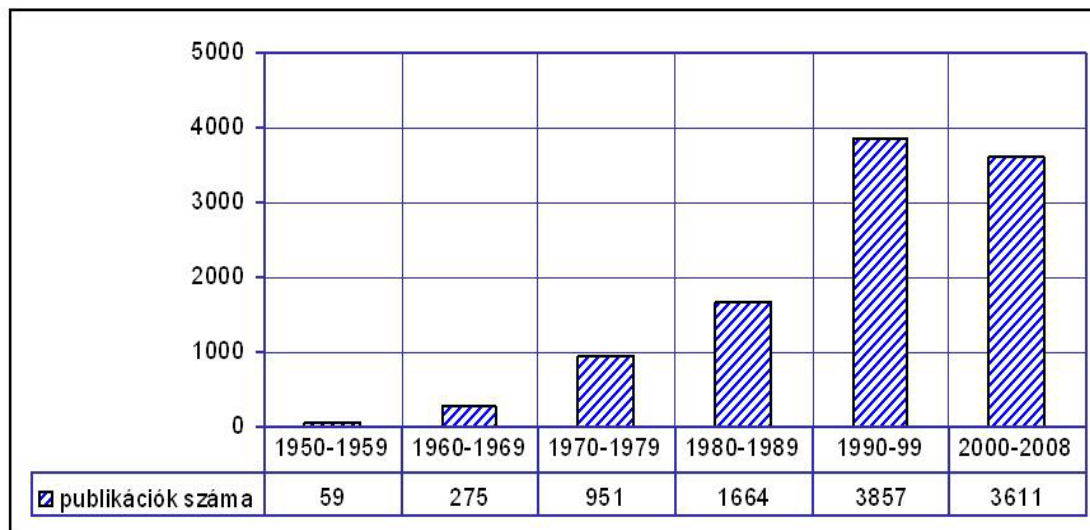
- az adatbázisban lévő publikációs tételek száma,
- a tárgyév publikációinak száma,

- ezek megoszlása összesítve, tízes évekre bontva vagy tárgyévenként,
- dokumentumtípusonként,
- műfajonként,
- hazai/külföldi,
- magyar/idegen nyelv szerint,
- a közlő folyóiratok száma,
- a beérkezett és feldolgozott adatok tárgyévenként (*Feldolgozottsági mutató*) (3. ábra),
- az utóbbi öt év publikációs termésének összesített adatai.

Az adatbázis 2002 októberében nyílt meg, a Bölcsészkar 1992-ben szerveződött újjá, a legrégebb publikáció ennek ellenére 1951-es datálású (Erdélyi János útinaplója és úti levelei, sajtó alá rendezője T. Erdélyi Ilona, a Magyar Irodalomtudományi Intézet nyugalmazott professzor asszonya), az ötvenes évekből 59, a hatvanas évekből 275 tétel található (4. ábra). Az adatbázisban 2006 végén 229 személy publikációinak összes tételle 10 394, a tételek mintegy fele szaktanulmány (5379), a közlő folyóiratok száma meghaladja az ezret (1139). A „kintlévőségek” felbecsülésére szolgál a *Feldolgozottsági mutató*: ez a grafikon az adatbázisba kerülés évének függvényében ábrázolja a tételek feltöltési arányát. Az éves adatok összehasonlítása a publikációs kedv alakulásának görbéjét is kirajzolja. A grafikon a 2001-es tárgyévben csúcsosodik ki, jelezve a magyar államalapítás millenáris ünnepi évköreiben lendületre kapó kiadási törekvéseket.

3. ábra Az átfutási időt ábrázoló grafikon

4. ábra Az adatbázisban nyilvántartott publikációk tízévenkénti megoszlása

Recenziók, hivatkozások

A művek, szakkönyvek fogadtatásáról tanúskodó recenziók fontosak a szakirodalmi munkásság bemutatásánál és a tudományos kommunikáció vérkeringésében is, ám nem kedvelt műfajok a szakbibliográfiai adatbázisokban, és esetleges a róluk való adatszolgáltatás is a recenzeált szerző részéről. A kritikai folyóiratok repertorizálása az arra hivatott bibliográfiai tájékoztató eszközökben meglehetősen foghíjas⁴¹ – így a recenziók külső forrásból való felderítése is nehézkes. A szerzők általában csak a laudációkat tartalmazó recenziók adatait mellékelik szívesen, a bírálatokat, ellenvéleményeket tartalmazó kritikákat már kevésbé. Bibliográfiai nézőpontból a személyi bibliográfiák annál értékesebbek, minél teljesebbek, és a művekről írt értékelő tanulmányokat is hiánytalanul veszik számba.

Teljesebb, egységesen szerkesztett hivatkozási listák készítésére nem, csupán ajánlószövegű bemutatásokra vállalkozik a webes jegyzék, néhány publikációs lajstrom ilyen szempontú kísérleti gondozásával. Az utalások számbavételének köre a kísérleti jegyzékeknél kiterjed a recenziókra, a szövegközi utalásokra és a jelentősebb bibliográfiai említésekre.⁴² Az egyes publikációk tételeit szoroson követik az adott tétel hivatkozási adatai. A hivatkozási szakaszok a beküldött adatok ellenőrzésével és kiegészítésével készülnek: a bibliográfiai adatok helyességét a feldolgozó ugyanúgy ellenőrzi, mint a szerző publikációinak adatait, és a lista más külső forrásokból merített információkkal (pl. recenziókat és idézettséget is indexelő hazai

és külföldi adatbázisokból vagy a keresőmotorok – *Google Books*, *Google Scholar* – találatai alapján) is kiegészülhet. A többi személyi bibliográfia esetében csupán a kiadványokról írt recenziók kerülnek a publikációk címleírásai mögé, s ha a szerzők saját kezűn összeállított idézettségi listájukat beküldik, azok változatlan formában, bibliográfiai ellenőrzés és kiegészítés nélkül, a webes publikációs oldalak mellékleteként kapnak helyet. A szerzőket segítő, az idézettségi listák saját kezű összeállításához, a digitális forrásokból való adatgyűjtéshez elkészült és folyamatos gondozás alatt áll egy webes segédlet, a legfontosabb adatbázisokról és a világhálóról elérhető teljes szövegű gyűjteményekről.⁴³ A recenzióktól eltérően az idézettségi adatok még a kísérleti jegyzékeknél sem kerülnek tételesen az adatbázisba, csupán egyetlen gyűjtőrekorddal kapcsolódnak a forrásműhöz: a rendelkezésre álló szoftver nem alkalmas egy ilyen mélységű szerkezeti szint kialakítására, s ha volna is megfelelő eszköz, a könyvtárosokra háruló hatványozott terhelés nem lenne vállalható. A szerzők természetesen az egyetemi publikációs és idézettségi lista mellett is fenntarthatnak az intézeti, tanszéki weboldalakon és a személyi honlapjukon – akár az egyetemi publikációs adatbázis listájának mellékleteként is, illetve ahhoz csatoltan – olyan idézettségi listákat, amelyek saját, illetve szakterületük szempontjait érvényesítik.

A saját kezűleg elkészített hivatkozási listákra vonatkozó ajánlásunkban az utalások megkülönböztetésére hármas tagolást javasolhatunk. Az 5. ábra

Maróth Miklós: Ibn Sīnā und die peripatetische "Aussagenlogik". – Budapest : Akadémiai Kiadó ; Leiden : Brill, 1989. – 259 p. – (Islamic philosophy and theology ; 6)

Recenziók:

1990. – Hugonnard-Roche, H. – In: Bulletin critique des annales islamologiques. 43 (1990) 8 68–69

1992. – E. E. – In: Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft. 142 (1992)2 438–439

1995. – Street, Tony: Ibn Sīnā und die peripatetische "Aussagenlogik". – In: Philosophy East and West. 45 (1995)2 281–286

Utalások:

1991. – Alexandros (aphrodisiasi): On Aristotle's Prior analytics 1.1–7 / Alexander of Aphrodisias ; transl. by Jonathan Barnes [et al.]. – Ithaca (N.Y.) : Cornell University Press, 1991. – 252 p. – (Ancient commentators on Aristotle). – Angliai kiad.: London : Duckworth. – Hivatkozások: Introduction: 2/14j ; 3/ 22j (7, 139). 2., Introductory explanations: 65/ 75j (84–5) ; 70/109j (128–9) ; 73/125j (178–85). 3., Conversions: 83/1j (140–3). 4., The first figure: 102/5j ; 105/22j (25–32) ; 131/128j (55–69). – Bibliográfia: 337

1991. – Martin, Christopher J.: The logic of negation in Boethius. – In: Phronesis. 36 (1991)3 277–304. – Hivatkozás: 281/13j

1994. – Lameer, Joep: Al-Farabi and Aristotelian syllogistics : Greek theory and Islamic practice / by Joep Lameer. – Leiden ; New York ; Köln : Brill, 1994. – (Islamic philosophy and theology ; 20). – Hivatkozás: Chapter 2., The syllogism and its kinds: 50/17j (25–32). – Bibliográfia: 304

1995. – Street, Tony: Tusi on Avicenna's logical connectives. – In: History and philosophy of logic. 16 (1995)2 257–268. – Hivatkozások: 258/3j ; 259/6j (42) ; 267/24j (52, 53, 63) ; 268/25j ; 268/26 (216–227)

1999. – Barnes, Jonathan: The Peripatetics. – In: The Cambridge history of Hellenistic philosophy / ed. by Keimpe Algra [et. al.]. – Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 1999. – Part 2, Logic and language. 5, Logic. 1. – Hivatkozás: 77/3j. – Bibliográfia: 860

Bibliográfia:

2005. – The Cambridge Companion to Arabic philosophy / edited by Peter Adamson, Richard C. Taylor. – Cambridge, UK ; New York : Cambridge University Press, 2005. – Select bibliography and further reading. Logic, 436

5. ábra **Egy „mű” recepciója: az utalások tagolási sémája**

egy könyv bibliográfiai tételét követő utalási/idézési adatsoportosítási mintát mutat be:

- A *Recenzió(k)*⁴⁴ szakasz a szakirodalmi ismertetéseket, recenziókat, elemző kritikákat sorolja fel.
- Az *Utalások* szakasz tételeinek adatsora a hivatkozást vagy a másféle utalást tartalmazó dokumentum bibliográfiai leírásával kezdődik, majd a hivatkozás adatai következnek (*Hivatkozások*), jelölve a hivatkozást tartalmazó kiadványban a fejezetet, a hivatkozás helyét (oldalszám/jegyzet sorszáma) és a hivatkozott oldalszámot is. Ha a kiadvány a jegyzetek rövidítéseit összefoglaló irodalomjegyzékben oldja fel, és itt újra megemlí-

ti a művet, akkor az adatsort a bibliográfiai tétel helyének megadása zárja le (*Bibliográfia*).

- A *Bibliográfia* rovat a jelentősebb annotált, illetve időszaki bibliográfiai összegzések vagy a kézikönyvek irodalomjegyzékében történő említések adatait tartalmazza.

A részletek szerteágazását elkerülendő, az idézési/utalási típusok körét itt is érdemes lehatárolni: a jegyzékekre már nem kerülnek fel a tercier referenzforrások köréből a cikkeket referáló folyóiratok, sem a cikket indexelő adatbázisok adatai. Javasolható, hogy a szemlélő, a szakirodalmi figyelő orgánumok referátumai vagy az indexelő

szolgáltatások által megjelentetett kiadványok, illetve adatbázisok bibliográfiai tételei az autoreferátumokkal, ismertetőikkel, könyvnépszerűsítő (reklám jellegű) és hasonló kisebb összefoglalókkal már ne kerüljenek rá az idézettségi listára. Az ilyen jellegű említéseket összesítve lehet megadni a tudományos önéletrajzot leíró oldalak más szakaszaiban.

A bevezető két szakaszban már említettük, hogy a bölcsészeti- és társadalomtudományok ágazatait kiterjedten is lefedő idézési adatokat feltáró rendszerek nem állnak rendelkezésünkre. Meg kell jegyeznünk viszont, hogy a digitális szövegfeldolgozási és a metaadat-aratási technológiák előmenetelével a hivatkozási adatok felderíthetősége a jövőben megkönnyítheti az idézési adatok összegyűjtését.

A hivatkozások regisztrálására és követésére tett kísérlet során szerzett tapasztalatokat összegezve elmondható:

- a recenziók regisztrálását az egyetemi bibliográfia alapfeladatának tekinti;
- digitális, a recenziókat és a művek idézettségét nyilvántartó rendszerek a bölcsészeti és társadalomtudományi területek lefedésével nem állnak rendelkezésünkre, a recenziókat, utalásokat, bibliográfiai említéseket alternatív módszerekkel lehet csak összegyűjteni;
- a részletes, ellenőrzött és kiegészített hivatkozási lista manuális gondozása nem vállalható intézményesen;
- a bibliográfusok által verifikált publikációs lista mellékletét képezheti a nem verifikált, a szerző saját kezűleg készített idézettségi listája;
- egy-egy publikáció fogadtatásának adatolására a „Recenziók–Utalások–Bibliográfiai említések” tagolás ajánlható.

Visszajelzések

A visszajelzések „a weblista jól formált és jól informál” üzeneteitől a különféle köszönetnyilvánításokig: akkurátus, alapos, pontos, szakszerű, gyors munka – elismerőek. Az adatközlők sikerélményei között említhetjük meg a megismerés örömét egyes könyvészeti fogalmak tisztázása fölött (pl. ISBN, ISSN). Az adatközlők a saját szakterületükön bejáródott konvencióik ellenére is megnyugvással és tetszéssel veszik tudomásul a nemzetközi, szakszerű és következetesen alkalmazott bibliográfiai formalizálási megoldásokat. A kari

publikációs weboldal szerinti formában egyes jegyzékek Festschrift-kötetben is megjelentek.

Intézmény

Az intézmény visszajelzése főként a naprakészre vonatkozik: nem elég friss, nagy az elmaradás a friss adatok felvételében. A probléma orvoslására egyrészt az alkalmankénti dékáni körlevelekbe foglalt kampányszerű adatbekérő felhívás szolgál, amelynek nyomán a bibliográfia folytonossága fenntartható, ám a feldolgozási átfutási idővel továbbra is számolni kell. Az összesített publikációs termésről az adatbázisból évenként és alkalmi kérésre készül kimutatás.

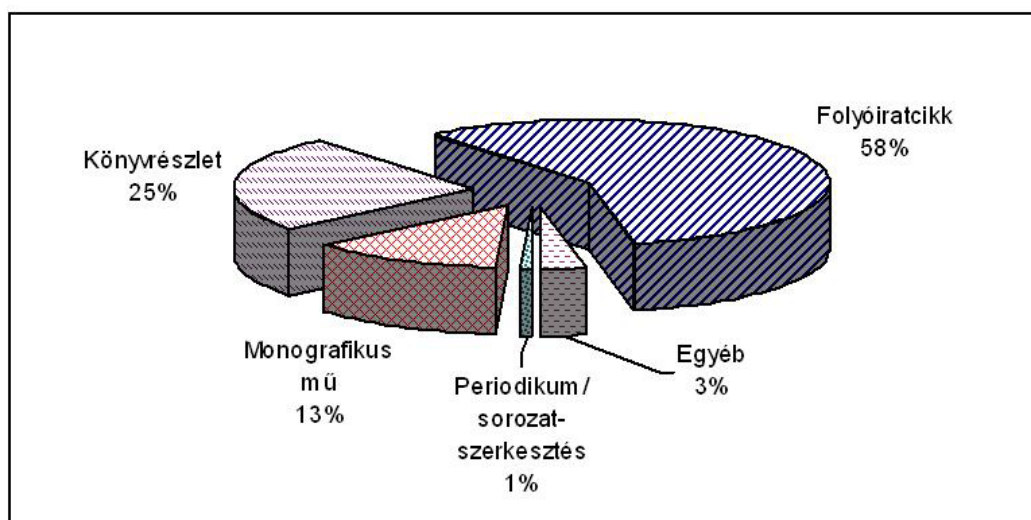
Oktatók

Az oktatóktól érkező gyakori kérdések:

- Miért vannak különválasztva a könyv- és folyóirat-tanulmányok?
- Miért nem visszafelé haladó az időrendi tételSOROLÁS a listákon?
- Miért nem angol nyelvű a lista, de legalábbis miért nem jelennek meg a szakaszcímek angol nyelven?

Az első kérdés a publikációk szakmai értékének jelölésére irányul, alternatív módszereket vetve fel: a tételek sorakozzanak nyelvi, pl. *angol–magyar* vagy *külföldi idegen nyelvű–hazai idegen nyelvű–hazai magyar* csoportosításban. Ez a felosztás viszont ugyanúgy nem alkalmas a publikációk érték-megkülönböztetésére, mint a kiadói konvenciókat és a könyvtári/dokumentációs rendszerezést követő csoportosítás. A publikációs jegyzék ilyenmit legkifejezőbbben akkor jelezhetne, ha meg tudná különböztetni a referált (lektorált) publikációkat, és ha a szakterületen elfogadott, a periodikumok színvonalára és jellegére utaló egyezményes jelölés is életbe léphetne. Ennek hiányában, egyetlen – pusztán formai, nyelvi, műfaji stb. szempont szerinti – csoportosítás sem alkalmas a publikációk szakmai értékének/rangjának kifejezésére⁴⁵ (6. ábra).

A második kérdés is konvenció függvénye: a tételek sorakozhatnának fordított időrendben is, ám ekkor néhány bibliográfiai bejegyzés furcsának tűnhet: így például a többkötetes művek darabjai és a sorozati kötetek is – az esetek többségében – a kötetszámok tekintetében is csökkenő számozásokkal kerülnének a listára. A kizárólagos angol nyelvűsége vonatkozó megjegyzések szerint minden adat, így a cikkek címe, akár a folyóiratok

6. ábra A publikációk megoszlása dokumentumtípusonként (monográfia, folyóiratcikk, periodikum- és sorozatszerkesztés, könyvrészlet, egyéb)

elnevezése is fordításban kellene, hogy szerepeljen. A hasonló felvételeket inkább a publikációs tevékenység idegen nyelven történő népszerűsítő jellegű ismertetésének és bemutatásának célja vezérli, mintsem a dokumentumok azonosíthatósága és az azok felkutatását is segítő tájékoztató eszköz elkészítése. A könyvtárosok előtt nyilvánvaló, hogy a nem szöveghű címleírásokkal, így a más nyelvre lefordított elemekkel reprezentált dokumentum azonosítása, visszakeresése nehézkessé vagy lehetetlenné válik. A két célt összebékítendő alakult ki a bibliográfusi gyakorlatban a címfordítások és rövid annotációk (indikatív referátumok) megadásának hagyománya. Hasonló igény felmerülésekor a PPKE BTK egyetemi bibliográfiája is regisztrálja a címfordításokat és annotációkat. Az idegen nyelvű keretszövegek beágyazása az opcionális felhasználói nézetekbe viszont megvalósítható feladat, ezért bekerült a fejlesztési teendők közé.

Feldolgozó

A feldolgozó igyekszik betartani a bibliográfia-írás és a bibliográfiai reprezentálás szakmai követelményeit; eleget kell tennie a munkahelyekre kilépők-belépők nyomán adódó követési feladatoknak is, valamint felkészülten kell kezelnie a webes környezetben jelentkező újabb publikációs szokásokat és formációkat.

Ami még jó volna...

Az adatgyűjtés köre nemrég bővült a művekre kapott díjak kategóriájával. A feldolgozói kívánság-

listákhoz kapcsolható az ön-adatbeviteli felület, a bibliográfiai síkokat, a mélyebb dimenziókat, több-rétegű adatszinteket megkülönböztetni tudó, akár szabad felhasználású szoftverre való áttérés, a kifinomultabb és automatizált statisztikai keresztmetszeteket készítő mesterséges intelligencia, az informatikai integráció egy kari webportálba, nyílt forráskódú technológiák alkalmazása, a Wikipedia ISBN-kapcsolástechnikájának leutánpótlása az ISSN jelzetek nyomvonalának követésével együtt, például a könyvek és a folyóiratok nemzeti bibliográfia rekordjához, a w2-es technológiákon alapuló „lai-kus” és „szakértői” közös adatkezelés előnyös lehetőségeinek kihasználása.

S talán mindezek előtt kellene megemlíteni azokat a gondolatokat, amelyek még valóban csak a gondolat szintjén merülnek fel: az intézményi gondozásban álló személyi bibliográfia hozzákapcsolását egy megalapítandó intézményi teljes szövegű dokumentumtárhoz, mely az egyetem, illetve a kar munkatársainak a világhálón szanaszét heverő tudományos értékű publikációinak összegyűjtését és bibliográfiai–webográfiai verifikálásának problémáját is megkönnyíthetné. Még merészebb elgondolásainkban pedig mindemellett egy országos publikációs nyilvántartó és archiváló rendszer föllálítása és integrált építése is szerepel, amely egyszerűen megkönnyítheti a tudományértékelők és a tudományszervezők dolgát, takarékosabb adatvagyon-gazdálkodást tehet lehetővé, egyúttal sok párhuzamosan végzett munkától kímélhetné meg a könyvtárosokat és a fenntartókat, a felsőoktatási intézményeket.

E helyütt szeretnék köszönetet mondani dr. *Braun Tibor* professzornak (*ELTE Kémiai Intézet; MTA Kutatásszervezési Intézet*) a kölcsönadott könyvekért, a cikk első változatára adott írásbeli megjegyzéseiért és a szóbeli konzultációért; *Bánhegyi Zsolt*nak, a cikk szakmai referenciáinak a gondosságáért. Sokat köszönhetek továbbá mindazoknak, akik bármilyen más segítséget nyújtottak, megosztották velem a tudományos publikálás gyakorlatáról szerzett tapasztalataikat, felhívták figyelmemet egyes részletekre vagy gondolatébresztően szóltak hozzá felmerülő kérdéseimhez.

Irodalom

(A hálózati dokumentumok hozzáférhetőségének utolsó ellenőrzése: 2007. október 15.)

33/2007. (III. 7.) Korm. rendelet doktori iskola létesítésének eljárási rendjéről és a doktori fokozat megszerzésének feltételeiről

ARCHAMBAULT, Éric–VIGNOLA-GAGNE, Étienne–CÔTÉ Grégoire–LARIVIÈRE, Vincent–GINGRAS, Yves: Benchmarking scientific output in the social sciences and humanities: the limits of existing databases. = *Scientometrics*, 68. köt. 3. sz. 2006. p. 329–342.

BRAUN Tibor–DIÓSPATONYI Ildikó–ZSINDELY Sándor–ZÁDOR Erika: Gatekeeper index versus impact factor of science journals. = *Scientometrics*, 71. köt. 3. sz. 2007. p. 541–543.

[CHASS] Council for the Humanities, Arts & Social Sciences–Australian Government, Department of Education, Science and Training: Measures of quality and impact of publicly funded research in the humanities, arts and social sciences, November 2005. – (CHASS Occasional Paper, 2). ISBN 0 9757701 2 8, <http://www.chass.org.au/op2.pdf>

FRIED István: Reinhard Lauer. Schriftenverzeichnis 1958–2000. Hg.: Anke Bruhn und Walter Kroll. [...] Göttingen, 2000. = *Magyar Könyvszemle*, 116. köt. 4. sz. 2000. p. 538.

GLÄNZEL, Wolfgang–MOED, Henk F.: Journal impact measures in bibliometric research. = *Scientometrics*, 53. köt. 2. sz. 2002. p. 171–193. Újraközlés: The impact factor of scientific and scholarly journals : its use and misuse. Ed. Tibor Braun, pref. by Eugen Garfield. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2007. (Scientometrics guidebooks series, ISSN 1788–2370, 2.), p. 327–349. ISBN 978 963 05 8528 6

HIRSCH, Jorge. E.: An index to quantify an individual's scientific research output. = *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 102. köt. 46. sz. 2005. p. 16569–16572.

<http://www.pnas.org/cgi/reprint/102/46/16569.pdf>. További hozzáférhető változatok: arXiv:physics/0508025v5 [physics.soc-ph] <http://arxiv.org/abs/physics/0508025>, Last revised 29 Sep 2005 (v5) http://arxiv.org/PS_cache/physics/pdf/0508/0508025v5.pdf

HOOD, William W.–WILSON, Concepción S.: The literature of bibliometrics, scientometrics and information. = *Scientometrics*, 52. köt. 2. sz. 2001. p. 291–314. Újraközlés: Evaluation of individual scientists and research institutions. Part 1. Ed. Tibor Braun, pref. by Eugen Garfield. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2006. (Scientometrics guidebooks series, ISSN 1788–2370), p. 3–26. ISBN 963 05 8438 7 (1. köt.); 963 05 8440 9 (1–2. köt.)

JACSÓ Péter: Content evaluation of textual CD-ROM and Web databases. Englewood : Libraries Unlimited, 2001. ISBN 1 56308 737 5. Magyar nyelvű kiadás: Szöveges CD-ROM és webes adatbázisok tartalmának elemzése [hálózati dokumentum]. Ford. Murányi Péter. Budapest, Könyvtári Intézet, Magyar Elektronikus Könyvtár, 2005. ISBN 963 201 618 1. <http://mek.oszk.hu/03000/03040/03040.pdf>

KARÁCSONY Gyöngyi: A Debreceni Egyetem elektronikus archívuma: a nyílt hozzáférés lehetőségei. = *TMT*, 54. köt. 8. sz. 2007. p. 343–351.

KOLTAY Klára: Bibliográfiai munka a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtárban. = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 1. sz. 2004. p. 30–34.

KRISTÓF Tamás: Szcintometrika a jövő kutatásban. = A jövő kutatási fogalmaktól a "stratégián túl"-ig. Szerk. Kristóf Tamás. Budapest, BCE Jövőkutató Tanszék, 2006. (MTA-BCE Komplex Jövőkutatás Kutatócsoport füzetek, ISSN 1788–5051; 7.), p. 6–15. ISBN 963 503 354 0

Magyar Akkreditációs Bizottság. A Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottságnak az egyetemi tanári pályázatokra vonatkozó követelményei és a véleményezési eljárása. 2006. <http://www.mab.hu/doc/ETkovrenduj0612.doc>

Magyar Akkreditációs Bizottság. A doktori iskolák létesítésének és működésének követelményei. A MAB állásfoglalása, érvényes 2007. május 1-től. <http://www.mab.hu/doc/doktoriKov70501.doc>

Magyar Tudományos Akadémia. Tájékoztató a Magyar Tudományos Akadémia Doktora tudományos címre történő pályázat benyújtásához. 2004. augusztus. <http://www.mta.hu/index.php?id=454>

MARTON János–VARRÓ András–VARRÓ Vince: Impact factor [sic] és tudományos teljesítmény. = *Magyar Tudomány*, 165. köt. 12. sz. 2004. p. 1395–1405.

MOED, Henk F.: Citation analysis in research evaluation. Dordrecht (Netherlands), Springer, 2005. ISBN 1 4020 3713 9

MURÁNYI Péter: Hol vannak a recenziók? = Könyvtári Figyelő, Úf. 16. (52.) köt. 1. sz. 2006. p. 9–30. <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00058/muranyi.html>

NEDERHOF, A. J.–ZWAAN R. A.–De BRUIN R. E.–DEKKER P. J.: Assessing the usefulness of bibliometric indicators for the humanities and the social and behavioural sciences: a comparative study. = *Scientometrics*, 15. köt. 5–6. sz. 1989. p. 423–435. Újra-kiadás: Evaluation of individual scientists and research institutions. 1. köt. Ed. Tibor Braun, pref. by Eugen Garfield. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2006. (*Scientometrics guidebooks series*, ISSN 1788–2370) p. 27–39. ISBN 963 05 8438 7 (1. köt.); 963 05 8440 9 (1–2. köt.)

STOJANOVSKI, Jadranka: Znanstvena publicistika Hrvatske od 1997–2001 – uloga knjižnice. = *Edupoint*, 2. köt. 4. sz. 2002. <http://www.carnet.hr/casopis/broj-04/clanak-02/index.html>. Magyar tömörítvény: DUDÁS Anikó: Egy kis ország egyedülálló vállalkozása: a horvátországi tudományos publikáció 1997–2001 között. = *Könyvtári Figyelő*, Úf. 13. (49.) köt. 2. sz. 2003. p. 367–372. <http://www.ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/2003/2/jadranka.html>

VINKLER Péter (2003): A Garfield-tényező. = *Magyar Tudomány*, 164. köt. 12. sz. 2003. p. 1604–1610.

WILLIAMS, Roy: Narratives of knowledge and intelligence... beyond the tacit and explicit. = *Journal of Knowledge Management*, 10. köt. 4. sz. 2006. p. 81–99.

WORMELL, Irene: Informetric analysis of the international impact of scientific journals: how “international” are the international journals? = *Journal of Documentation*, 54. köt. 5. sz. 1998. p. 584–605.

ZSINDELY Sándor–SCHUBERT András–BRAUN Tibor: Nemzetközi tudományos folyóiratok szerkesztőbizottságának összetétele: új módszer egyes országok természettudományos kutatási tevékenységének tudomány-metriai értékelésére. = *TMT*, 28. köt. 6. sz. 1981. p. 233–264. Újra-kiadás: BRAUN Tibor: *Hírem a világban*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2006. (A tudomány körül), p. 186–226. ISBN 963 05 8214 7. Utalás a reprint alapján.

Említett adatbázisok

Αιγαίον (Aigaiōn). Adatbázis-rendszer, szabad szoftver. <http://www.aigaion.nl/>

CROSBY (Croatian Scientific Bibliography). <http://bib.irb.hr/>

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár. Egyetemi Bibliográfia. <http://webpac.lib.unideb.hu/corvina/nagy/wpac.cgi?database=bibl>

Magyar Tudományos Akadémia. Köztisztviselési Publikációs Adattár (MTA KPA). <http://www.mtakoztest.hu/kpa.htm>

Miskolci Egyetem. Publikációs Adatbázis. <http://www.uni-miskolc.hu/~mepublic/user/>

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar (Piliscsaba). Oktatói Publikációs Jegyzék és Adatbázis. Változatok: adatbázis (offline); webváltozat (online). <http://www.btk.ppke.hu/cikk.php?cikk=602>

Széchenyi István Egyetem (Győr). Publikációs Adatbázis. <http://publikaciok.mtk.sze.hu/hun/>

Szegedi Tudományegyetem. Egyetemi Bibliográfia. http://www.bibl.u-szeged.hu/egy/ebib_help.html

ERIH-források

European Reference Index for the Humanities (ERIH). European Science Foundation [honlap]. <http://www.esf.org/research-areas/humanities/activities/research-infrastructures.html>

Initial lists. <http://www.esf.org/research-areas/humanities/activities/research-infrastructures/faq-sheet/scope-initial-lists.html#c13190>

European Reference Index for the Humanities (ERIH). Arts and Humanities Research Council [honlap]. http://www.ahrc.ac.uk/about/knowledge_evaluation.asp

KATALIST levelezés

KATALIST archívum, Októberi archívum tárgy szerint rendezve, 2002. okt. 1. és 30. között

[1.] Tárgy: publikációs adatbázis?

[2.] Tárgy: publikációs adatbázis illetve jegyzék. <http://listserv.niif.hu/pipermail/katalist/2002-October/subject.html>

Dudás Anikó: Tárgy: publikációs adatbázis? (2002. okt. 30.) [összefoglaló]. <http://listserv.niif.hu/pipermail/katalist/2002-October/004459.html>

Vita (a megjelenés sorrendjében)

PAPP Zoltán: A tudományos teljesítmény mérésének problémáiról. = *Magyar Tudomány*, 165. köt. 2. sz. 2004. p. 232–240.

BRAUN Tibor Néhány szerény észrevétel Papp Zoltán írásához. = *Magyar Tudomány*, 165. köt. 4. sz. 2004. p. 530–531.

PAPP Zoltán: Válasz Braun Tibornak. = *Magyar Tudomány*, 165. köt. 4. sz. 2004. p. 532–533.

BENCZE Gyula: Mit mérjünk és hogyan? = Magyar Tudomány 165. köt. 6. sz. 2004. p. 787.

MARTON János: A tudomány és a metria. = Magyar Tudomány, 165. köt. 6. sz. 2004. p. 788.

VINKLER Péter: Adalékok a tudománymetria néhány kérdésének megértéséhez. = Magyar Tudomány, 165. köt. 6. sz. 2004. p. 789–793.

Jegyzetek

- ¹ A közlemény kifejezést a *publikáció* szinonimájaként használok.
- ² Ebből a szempontból figyelmet érdemel Roy WILLIAMS tanulmánya, amely a tudás artikulálásának komplex folyamatát elemzi a formális előtti stádiumok fázisaitól a továbbadható formalizált megnyilvánulásokig. A formalizálódó tudás születési folyamatát meghatározott kontextusok (tudásközösségek) veszik körül, a személyi tudás ezek hatása között válik explicitté és ölt kommunikálható formákat. A tudományos publikációkra fordítva Williams analízisét, a tudományos közleményekre úgy is tekinthetünk mint objektifikáción átesett, formalizált, továbbadható, tudásközösségek által determinált tudástartalmakra.
- ³ FRIED p. 538. A *debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem tanárainak munkássága* c. bibliográfiai sorozatra utal, amelynek későbbi címe: *A Debreceni Egyetem tanárainak munkássága* (ISSN 0133–7521). A sorozat anyaga mára az *Egyetemi Bibliográfia* adatbázisba került, l. hozzá KOLTAY Klára cikket.
- ⁴ A hetvenes években önállósodásnak induló diszciplína nemzetközi folyóirata, a *Scientometrics*, 1978-tól jelenik meg az Akadémiai Kiadónál, *Braun Tibor* szerkesztésében. A tudománymetria kialakulását, meghatározásait, tárgyát, alkalmazási területeit, rokon területeit és szinonimikus terminusait részletebben l. HOOD–WILSON szemleciikkéből.
- ⁵ A terminus kialakulásáról, a bibliometria tárgyról l. uo. A bibliometriai számítások eredményeit felhasználják a pályázatoknál, a könyvtári és információszolgáltatások területein, a kutatás- és tudományértékelő elemzéseknél, valamint a tudományigazgatásban is, vö. GLÄNZEL–MOED p. 186.
- ⁶ A társadalomtudományoknál is erősödő jelenségről és a területen a tudományos teljesítmény minősítésére alkalmazható eljárásokról – a jövőkutatók szempontjából – l. KRISTÓF Tamás írását.
- ⁷ Az impaktfaktor a publikációs eredményességet idézetelemzés alapján kifejező mutató, valamely folyóirat egy tárgyévére az azt megelőző két évben kapott, a cikkek számával súlyozott átlagos idézet-számát jelöli. Kiszámítása a *Thomson Institute for Scientific Information*, korábbi nevén: *Institute for Scientific Information* (ISI, Philadelphia) nemzetközi folyóiratokat indexelő adatbázisai alapján történik, tehát csak azokat a folyóiratokat veszi figyelembe, amelyeket az indexelő szolgáltatás a saját kritérium-

rendszere alapján feldolgozási körébe von. Az adatbázisok: *Science Citation Index* (SCI), *Social Science Citation Index* (SSCI) és az *Arts&Humanities Index*, hozzáférhetőek a *Web of Science* (WoS), illetve a *Web of Knowledge* (WoK) platformokról. Az adatbázisokban indexelt folyóiratok meghatározott körének impaktfaktorát évente teszik közzé a *Journal Citation Reports* indexeiben (JCR). Fejlődéstörténetét, alkalmazási területeit, kritikáját összefoglalóan l. GLÄNZEL–MOED cikkéből.

- ⁸ A problémáról l. többek között ARCHAMBAULT [et al.] cikket és MOED monográfiáját a 41–42., 119–136. oldalon.
- ⁹ Vö. többek között MOED p. 79. és l. a további megjegyzéseket a 19. sz. jegyzetből.
- ¹⁰ Az európai viszonyokhoz igazodó szempontrendszerrel létrehozott táblázatok pl. a holland VSNU (*Holland Egyetemek Szövetsége – Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten*) által gondozott, a társadalomtudományi folyóiratokat öt fokozattal értékelő rendszer (vö. KRISTÓF p. 11.); a bölcsészettudományokra és egyes szociológiai területekre vonatkozóan pedig ilyen a *European Reference Index for the Humanities* (ERIH), bővebben l. a későbbiekben.
- ¹¹ Függő hivatkozás: önhivatkozás és társszerzői hivatkozás (idézés, utalás); független hivatkozás: az idéző nem szerzője az idézett műnek.
- ¹² Ezek: az impaktfaktor és származékai vagy a referenci rendszerben kiosztott értékkategória.
- ¹³ A „kapuőrzés”, „kapuőr” (gatekeeper) kifejezéseket *Kurt Lewin* szociológiai terminusára lehet visszavezetni, tudománymetriai kontextusban a folyóiratok szerkesztőinek szűrő-szerepére utalnak, vö. ZSINDELY [et al.] p. 186–190. és BRAUN [et al.]
- ¹⁴ Az egyéni teljesítmény kifejezésére szolgáló *h-index* bevezetését 2005-ben HIRSCH javasolta. Meghatározása szerint „egy kutató indexe *h*, ha az összes (N_p számú) cikke közül *h* darabra egyenként legalább *h* utalást kapott, míg a többi ($N_p - h$) cikk közül egyre sem kapott *h*-nál több utalást” (p. 16569.). A definíció hallgatólagosan felteszi, hogy a publikációkat hivatkozásszám szerint csökkenő sorrendben vesszük figyelembe. Megjegyezzük még, hogy újabban a WoK, természetesen saját adatkörén belül maradva, a *h-indexet* is kiszámítja és ábrázolja.
- ¹⁵ Az egyénekre vonatkoztatott tudománymetriai problémákról részletesebben l. MARTON–VARRÓ A.–VARRÓ V.
- ¹⁶ Vö. BRAUN [et al.].
- ¹⁷ VINKLER az impaktfaktor megalapítójáról, *Eugen Garfield*-ről nevezi el ezt az értéket. Felhívja a figyelmet arra, hogy az impaktfaktor valamely folyóirat adott tárgyévi keresztmetszetének idézettségéből megállapított hatásfokmérő szám, ennél fogva csak a vizsgált tárgyévvel vonatkozóan tekinthető a folyóirat nemzetközi rangjelzőjének. A cikket közlő szerző, illetve maga a közleménybe foglalt kutatási eredmény szempontjából nézve viszont csupán valamiféle esély-előrejelző lehet: minél nagyobb impaktfaktorú

(nagyobb presztízsű nemzetközi) folyóiratban jelenik ugyanis meg valamelyik cikk, a cikknek annál nagyobb az esélye arra, hogy jelentős és befolyásos szakmai körök ismerik meg, és hivatkoznak is rá, minek folytán a cikk, illetve a benne közöltek valószínűsíthetően nagy hatást váltanak majd ki. „[E]gy adott szakterület folyóirataiban lévő cikkek átlagos idézettsége (azaz Garfield-tényezője) a cikkek átlagos idézettségi esélyével azonos” (VINKLER 2003, p. 1606.). A GF értékek „az illető szerzők publikációs stratégiáját, de nem a közölteknek a kutatásokra gyakorolt hatását mérik” (uo. p. 1610.).

¹⁸ A természettudományos „metriák” vitatott kérdéseiről gyorstájékoztató gyanánt I. a *Magyar Tudományban* közölt vitaanyagot az irodalomjegyzék külön szakaszában, többek között: PAPP, BRAUN, MARTON, VINKLER. Az impaktfaktorra és a JCR indexekre alapozva, különféle célokra további – sokat vitatott – aggregált mutatókat is alkalmaznak, ezek a következők: *mikroszinten* az egyéni kutatók és kutatócsoportok aggregált indexei, *mezoszinten* az intézmények, folyóiratok összesített impaktmutatói, *makroszinten* a nemzeti (országos) és egyetemes (nemzetek fölötti/szupranacionális) kutatásokra, valamint a szakterületekre számított összesítések, vö. GLÄNZEL–MOED p. 185–191. Az impaktfaktor félreértelmezésének egyik élő példaként említhetjük meg e cikk írásának időpontjában az *Országos Doktori Tanács* (Hungarian Doctoral Council) honlapján közzétett adatbázis rovatait, amelyek a doktori iskolák tagjainak és oktatóinak adatlapjain, magyarázat nélkül, a „közlemények impakt faktora” [sic] és az „összes publikációk impakt faktora” [sic] feliratú rovatok kitöltését kérik. L. <http://www.doktori.hu/>, a törzstagok, oktatók neveinél.

¹⁹ A kutatás tárgya, módszere, szociális struktúrája, a közzététel, a publikálási szokások összehasonlíthatatlansága, eltérő és változatos jellege okán a társadalomtudományoknál és a bölcsészettudományoknál nincs értelme a természettudományok egyes területeire – kárhóztatva, vitatottan vagy elismerően – kiterjesztett globális tudományometriai módszerek kidolgozásának, sem alkalmazásának, vö. ARCHAMBAULT [et al.] p. 332–333. és MOED, több helyütt, különösen p. 134–136. Az impaktfaktort nem tartják alkalmazhatónak a műszaki tudományoknál sem, ahol inkább a konferenciákon való részvételnek és a konferenciaközleményeknek van nagyobb jelentősége. Ez a mutató nem lehet valós értékifejező más kisebb, specifikus, „nem népes” szakágazatok folyóiratainak rangsorolásánál sem.

²⁰ Ez a végső konklúziója pl. az *Ausztrál Oktatási, Tudományos és Képzési Minisztérium* által 2005-ben készített tanulmánynak is, amelynek tárgya a bölcsészeti és a társadalomtudományi kutatások valamint a művészeti teljesítmények minőségi és hatás-tényezőjének mérése, I. CHASS p. 10.

²¹ MOED p. 54, 65–66, 224.

²² L. pl. a MAB elvárásait az egyetemi tanári pályázatokhoz vagy a *Magyar Tudományos Akadémia* feltételrendszerét az MTA doktora cím elnyeréséhez.

²³ *A doktori iskolák létesítésének és működésének követelményei*, 5.2.1. A MAB követelményrendszere a doktori iskola létesítésének eljárási rendjéről és a doktori fokozat megszerzésének feltételeiről szóló 33/2007. (III. 7.) Korm. rendeleten nyugszik, a publikációkra vonatkozóan: 5. § és 7. §. (1).

²⁴ NEDERHOF és szerzőtársai az „enlightening” kifejezést használják az ismertető és népszerűsítő tevékenység átfogó megnevezésére.

²⁵ vö. MOED p. 131–136 és 162–166., további szakirodalmi hivatkozásokkal.

²⁶ Az ERIH-koncepció és a javasolt listák a projekt honlapjáról tölthetők le.

²⁷ A holland VSNU ötfokozatú skálája a gazdasági folyóiratokban közölt cikkek besorolására, illetve a folyóirat színvonalának követésére KRISTÓF p. 11. alapján: A – „top” publikáció (a nemzetközi mezőnyt széles körűen és kiváló minőséggel lefedő folyóirat-cikk); B – kiváló; C – nagyon jó; D – jó, de már kevésbé hivatkozott; F – egyéb figyelembe vehető folyóiratban közölt cikk. Az *MTA Gazdaságtudományi Minősítő Bizottsága* 4 kategóriát állított fel a hazai társadalomtudományi folyóiratok megkülönböztetésére: A – kiemelkedő hazai folyóirat; B – területi vezető folyóirat; C – egy terület tekintélyes lapja; D – egyéb figyelembe vehető lapok (uo. p. 13–14.). A kvantitatív teljesítményértékelési eljárások a kutatókat egyúttal jobb tudományometriai eredmények elérésére is ösztökélik, a követelményrendszerek tudatos publikálási stratégia kidolgozását és követését vonják maguk után. Az említett Kristóf-tanulmány tulajdonképpen a hazai jövőkutatók ilyen irányú érvényesülési és túlélési esélyeit taglalja, tudatos publikálási stratégia kialakítására törekedve. L. még hozzá VINKLER (2003).

²⁸ Forrás: ERIH Initial lists.

²⁹ L. hozzá a KATALIST levelezés anyagát, amelyről 2002. október 30-án adtam összefoglalót.

³⁰ Vö. KATALIST levelezés [1.], Kokas Károly (2002. okt. 1.).

³¹ Vö. KOLTAY és a *Debreceni Egyetem Egyetemi Bibliográfia* online adatbázisának honlapját.

³² L. KATALIST levelezés [1.], Bakonyi Géza (2002. okt. 1.).

³³ L. hozzá KARÁCSONY Gyöngyi ismertetőjét a Debreceni Egyetem elektronikus repozitóriumáról.

³⁴ Az adatbázis 2007-ben kelt életre, dokumentációja pedig GNU licenccel az *Aigaiön* rendszer alatt működik. Magyarítását Dr. Horváth András, a *Széchenyi István Egyetem, Műszaki Tudományi Kar* kutatási és nemzetközi kapcsolatok dékánhelyettese, tanszékvezető tanára készítette el. Az adatbázisról nyújtott információkat ezúttal is köszönöm Horváth Andrásnak.

³⁵ Bővebben I. az *MTA Köztestületi Publikációs Adattár* honlapját.

- ³⁶ Kísérleti jelleggel néhány terjedelmesebb lista látogatottságát a *Google Analytics*-szal (<http://www.google.com/analytics/>) követjük. A havi átlagos forgalom ezeknél 50–70 között mozog, az internetes cikkek hiperhivatkozásait tartalmazó oldalak látogatottsága jóval gyakoribb és „mélyebb” – a látogatók hosszabb időt töltenek ezeken az oldalakon, több lapot tekintenek meg róla, és nem kanyarodnak le hamar az oldalról: a „bounce rate” – a lekanyarodási ráta ezeknél kedvező. A keresőrobotok indexein keresztül elérés 50–80 százalék közötti értéket mutat, a keresőszavak többsége a diákság irodalomkutatására utal. Földrajzi megoszlás szerint legszámosabbak az európai érdeklődők, de a tételeket böngészik közel-keleti, távol-keleti és észak-amerikai látogatók is, ritkán afrikaiak. Kisebb-nagyobb hézagosságokkal a webjegyzékeket az *Internet Archive* <http://www.archive.org/web/web.php> is indexeli.
- ³⁷ A publikációk körébe a bibliográfiai hagyománynak is megfelelően az önállóan írt művek, a társszerzőségben készült munkák és a különféle közreműködések révén a személy alkotómunkájához kapcsolható publikációk nyerne felvételt: fordítás, kötet szerkesztés, folyóirat-szerkesztés, könyvsorozatok szerkesztése stb. Az adatbázis figyelme nem terjed ki a könyvek lektorálására, sem a folyóiratoknál végzett referenci munkára. A legrangosabb kiadóknál ez a tevékenység anonim marad, és eredménye nyomán nem minden esetben jelenik meg kiadvány: ha a bírálók pl. a kézirat elutasítását javasolják, a kiadó vagy a folyóirat szerkesztősége nagy valószínűséggel nem is fogja megjelentetni a véleményezett művet.
- ³⁸ Természetesen, valamely könyvtár vállalt feladataiból következően (pl. szakbibliográfia készítése) készíthet cikkadatbázist, ám akkor sem repertorizálja az összes olyan folyóiratot, amelyben az intézmény dolgozóinak publikációi előfordulhatnak.
- ³⁹ Az adatbázisok dimenzióinak bemutatására alkalmas szempontokat (méret és összetétel, időbeliség, mélység, frissesség) részletezi JACSÓ, könyve 4. fejezetében. A statisztikai keresztmetszetek e szempontok figyelembevételével készültek.
- ⁴⁰ MOED p. 77.
- ⁴¹ A magyarországi adatbázisok recenziókat számba vevő gyakorlatát, a meglévő adatbázisok e szempontból történő elemzését I. MURÁNYI Péter cikkéből.
- ⁴² Az önhivatkozások nem kerültek fel a kísérleti jegyzékekre.

- ⁴³ Az időközönként frissített segédlet: Dudás Anikó: *Hivatkozásokra vezérlő kalauz. Digitális források* <http://biblsrc.btk.ppke.hu/publikacio/kalauz.htm>
- ⁴⁴ Minthogy a webjegyzék áttekintő olvasásra szánt lajstromot tartalmaz, az egyes rovatcímek megadásánál a narratív szövegek szabályait követi, a szakaszcímek a hozzájuk kapcsolódó tételemennyiségtől függően az egyes- vagy többes számú nyelvtani formulákkal szerepelnek, e megjelölések tehát nem a könyvtári tárgyszóalkotási konvenciók szerint íródnak, hiszen itt nem is töltenek be információkereső nyelvi szerepet.
- ⁴⁵ Magyarozatképpen hozzáfűzzük: a nem hazai idegen nyelvű publikáció nem jelenti feltétlenül azt, hogy a cikk nemzetközi érdeklődésre tarthat számot: a külföldi nemzeti orientáltságú, esetleg kis országban, ritka nyelven, szűk terjesztési körben kiadott, ritkán idézett orgánumban közölt, akár nem is referált/lektorált publikáció nyelv szerinti csoportosításkor egy kategóriába eshet pl. a vezető nemzetközi folyóiratban közölt *anonim módon* vagy a *vakon referált (blind refereed, a szerző és bíráló egymás előtt anonim)* cikkkel; a nemzeti orientáltságú kiadványokban való angol nyelvű közlés sem garantálja még önmagában azt, hogy a közleménynek a nemzetközi rangos kiadóknál megjelentetett publikációkhoz hasonlítható értéke lesz. A PPKÉ BTK publikációs adatbázisából nyert, a közlemények nyelv szerinti (magyar/idegen-) megoszlását és a kiadó országokat (hazai/külföldi) összefoglaló éves statisztikai adatai hasonlóképpen pusztán egyetlen kiragadott szempont szerinti mennyiségi eloszlásokat mutatnak meg. L. még NEDERHOF [et al.]; a folyóiratok nemzetköziségéről pedig WORMELL hét könyvtár- és információtudományi szakfolyóiratra kiterjedő, a szerzők, idézetek, a kiadói terjesztés (előfizetői kör) és a tudásexport földrajzi korrelációit vizsgáló informetriai tanulmányát.

Beérkezett: 2007. X. 19-én.

DUDÁS Anikó

a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának adjunktusa, informatikus könyvtárosa.
E-mail: anikod@btk.ppke.hu

FÜGGELÉK

1. Dokumentumtípusok

Könyv/monografikus mű

Könyvrészlet (tanulmány jellegű bevezető, utószó, fejezet, önálló tanulmány, szócikk stb.)

Folyóiratban megjelent mű (tanulmány, vers, műfordítás, kritika stb.)

Konferenciakiadvány (csak további megjelölésként, pl. könyvtanulmány mellett jelzi, hogy a tanulmány konferenciakötetben jelent meg)

Egyéb (színházi produktum, mozgókép, rádióműsor, tanterv, térkép stb.)

Folyóirat (periodikum)

Sorozat

Webhelyen közzétett (nem határozottan definiált kategória, az újszerű webes publikációk számontartását és kereshetőségét célozza meg. Lehetővé válik így a még kialakulatlan webes publikálási szokások követése és keresése elemzések céljából. E körbe tartoznak mindazon dokumentumok, amelyek nem tekinthetők a hagyományos könyvek, könyvrészek, folyóiratcikkek stb. pusztán elektronikus változatának, és nem mentek keresztül a szokásos kiadói fázisokon sem – pl. kiadói szerkesztésen, lektoráláson/referáláson –, vagy más web-környezetben megjelentetett tartalmakról van szó. A csoportba kerülő anyagot a későbbiek során, ha szükséges, külön definiált dokumentumtípusokra lehet bontani.)

2. Műfajok

- Szaktanulmány
- Esszé
- Kritika
- Szépirodalmi mű
- Publicisztika (szakmai)
- Fordítás (szépirodalmi és szakmai)
- Szöveg- és/vagy forráskiadvány
- Felsőoktatási jegyzet/tankönyv
- Oktatási segédanyag
- Jelentős ismeretterjesztő mű (tudománynépszerűsítő mű)
- Szerkesztett munka
- Egyéb (forgatókönyv, fotó, film, rádióműsor zenei szerkesztése, kiállítási katalógus, publikált kutatási beszámoló, elektronikus repozitóriumban közzétett disszertáció stb.)
- Recenzió a szerző művéről
- Műre kapott díjak

3. A webváltozat tagolási sablonja (a személy munkásságától függően kerülnek föl a rovatok illetve változnak/bővülnek)

- Könyv/monografikus kiadvány
- Szerkesztett könyv
- Periodikum- és sorozatszerkesztés
- Tanulmányok könyvben
- Tanulmányok periodikumban
- Recenzió, kritika, ismertetés
- Egyéb (a szerzőt jellemzően: fordítás, rendezés stb.)

4. Rekordtípus (tételtípus)

- Publikációs tétel
- Hivatkozási tétel (recenziók)

5. A bibliográfiai tételekhez rendelt indexfájlbba rendezett, kötelező adatelemek, amelyek a különféle statisztikai kimutatásoknál is szerepet játszanak

- Nyelv (a statisztikai kimutatásokban a magyar/idegen nyelvű adatok lekeresését szolgálja)
- Országkód (statisztikában: magyarországi/külföldi)
- Információhordozó
- Rekordtípus (publikációs tétel/hivatkozási tétel)
- Intézet/Tanszék (informatív jellegű adat, átlépéskor a régi tételek a régi intézeti besorolásban maradnak)
- A publikáció megjelenési éve
- Dokumentumtípus
- Műfaj